

Ідэя Імперыі

Ален дэ Бенуа

З ангельскай мовы пераклаў Аляксей Дзермант

Еўропа была месцам, дзе паўсталі, развіліся ды сутыкнуліся дзве вялікія мадэлі дзяржаўнага ўладкавання і палітычнай супольнасці: нацыя, якой папярэднічала манархія, і імперыя. Апошні імператар лацінскага захаду Ромул Аўгуст (Romulus Augustus) быў зрынуты ў 475 г. Засталася толькі Усходняя Імперыя. Але пасля дэмантажу Заходняй Імперыі пачала фармавацца свядомасць новай лучнасці. У 795 г. папа Леў III пачаў датаваць свае энцыклікі паводле валадарання Карла – караля франкаў і патрыцыя рымлянаў, а не паводле валадарання канстантынопальскага імператара. Пяццю гадамі пазней, на Каляды 800 г. Леў III увянчаў галаву Карла Вялікага імператарскай каронай.

Гэта – першае *renovatio* (ўзнаўленне) імперыі. Яно вынікала з тэорыі пераносу (*translatio imperii*), згодна з якой імперыя Карла Вялікага ёсць працягам Рымскай імперыі, што паклала канец ідэалагічным спекуляцыям, інспіраваным прароцтвам Давіда, які прадбачыў канец свету пасля скону чацвёртай імперыі, то бок са знікненнем Рыму, наступнага пасля Бабілонскай, Персідскай і Александрыйскай імперый.

У той жа час, *renovatio* імперыі гэтаксама разыходзілася з Аўгустынавай ідэяй радыкальнай апазіцыі *civitas terrena* (грамадства зямнога) і *civitas Dei* (грамадства Божага), якая магла мець на ўвазе тое, што хрысціянская імперыя была б толькі хімераю. Насамрэч, Леў III меў новую стратэгію – хрысціянскую імперыю, дзе валадар выступаў абаронцам божага грамадства. Імператар атрымліваў свае паўнамоцтвы ад папы, чыю духоўную ўладу ён увасабляў у свецкім валадарстве. Вядома, усе спрэчкі, што спадарожнічалі інвестытуры[1], вынікаюць з гэтай двухсэнсоўнай фармулёўкі, якая робіць з імператара аб'ект ў духоўным парадку, але адначасна і вяршыню свецкай герархіі, чый сакральны характар будзе неўзабаве сцверджаны.

Пасля Вердэнскай дамовы (843 г.), якая замацавала падзел імперыі паміж трыма ўнукамі Карла Вялікага (Лютарам I, Людвігам Нямецкім і Карлам Лысым), кароль Саксоніі Генрых I быў каранаваны на імператара ў 919 г. і, такім чынам, імперыя стала германскай. Пасля таго як улада Каралінгаў перапынілася, імперыя зноў была адноўленая ў цэнтры Еўропы Атонамі ды франкамі ў 962 г. на карысць караля Атона I Нямецкага. Яна заставалася асноўнай палітычнай сілай у Еўропе да сярэдзіны XIII ст., калі была афіцыйна трансфармаваная ў *Sacrum Romanum Imperium* (Святую Рымскую Імперыю). У 1442 г. да гэтага наймення было дададзенае азначэнне «Германскай нацыі».

Аналізуючы гісторыю Святой Рымскай Імперыі Германскай Нацыі, немагчыма не звярнуць на тое, што цягам яе існавання там спалучаліся разам тры кампаненты: антычнасць, хрысціянства і нямецкая ідэнтычнасць.

Гістарычна імперская ідэя пачала разбурацца ў часы Рэнесансу са з'яўленнем першых нацыянальных дзяржаваў. Бітва пры Павіі ў 1525 г., дзе імперскія сілы здабылі перамогу

над войскамі Францыска II, запаволіла гэтую тэндэнцыю. У той жа час гэтая падзея была ацэнена як вельмі важная ды выклікала адраджэнне Гібелінства у Італіі. Аднак пасля Карла V імператарскі тытул не перайшоў да ягонага сына Філіпа і імперыя зноў пагрузла ва ўнутраных праблемах. З часу Вестфальскага міру яна ўсё менш і менш разглядалася як нешта велічнае, а ўсё больш і больш як простая канфедэрацыя дзяржаўных тэрыторыяў. Заняпад цягнуўся наступныя два з паловай стагоддзі. 6 красавіка 1806 г. Напалеон прынёс рэвалюцыю, спадзеючыся знішчыць тое, што заставалася ад імперыі. Франц II адрокся ад свайго тытулу і Святая Рымская Імперыя спыніла сваё існаванне.

На першы погляд канцэпцыя імперыі, якая часта ўжываецца ў супярэчлівых мэтах, здаецца не вельмі лёгкай для разумення. Літр (Littré) у сваім слоўніку задаволіўся таўталагічным азначэннем: імперыя – гэта «*гаспадарства, якое кіруецца імператарам*», і яно здаецца надта сціслым. Падобна да *поліса (cité)* або нацыі, імперыя – кшталт палітычнай супольнасці, а не форма кіравання як манархія або рэспубліка. Гэта значыць, што імперыя *a priori* спалучальная з рознымі формамі кіравання. Першы артыкул Веймарскай канстытуцыі абвясчаў, што «*Нямецкі Райх ёсць рэспублікай*». Нават у 1973 г. канстытуцыйны суд у Карлсруе рашуча заявіў, што «*Нямецкі Райх застаецца суб'ектам міжнароднага права*». Зразумець істу імперыі найлепшым чынам можна, параўнаўшы яе з нацыяй або нацыяльнай дзяржавай, – апошняя акурат і рэпрэзентуе канец працэсу нацыянальнага фармавання, больш ці менш удалым прыкладам якога выступае Францыя.

У сваім цяперашнім значэнні нацыя з'явілася як *мадэрны* феномен, таму Калет Банэ (Colette Beaune)[2] і Бернар Ген (Bernard Guene) памыляюцца, датуючы пачаткі нацыі ў вельмі ранніх часах. Гэткая пазіцыя грунтуецца на анахранізмах, яна блытае «каралеўскае» і «нацыянальнае», утварэнне нацыянальнасці і фармаванне нацыі[3]. Утварэнне нацыянальнасці карэспандуецца з асэнсаваннем пачуцця належнасці, якое пачало пераўзыходзіць прасты гарызонт месца народзінаў у часе вайны супраць Плянтагенетаў ды было ўзмоцненае Стогадоваю вайною. Але не варта забывацца пра тое, што ў Сярэднявеччы слова «нацыя» (ад лац. *natio* 'народзіны') мела выключна этнічнае значэнне – *nationes* Сарбоны былі проста групамі студэнтаў, якія гутарылі на розных мовах. Гэткім жа чынам і слова «краіна» адносілася да сярэднявечнага паняцця «бацькаўшчыны». Зважаючы на месца чыйгось нараджэння не больш як на звычайную прывязанасць, «патрыятызм» тады быў адданасцю гаспадару або вернасцю асобе караля. Нават слова «Францыя» з'явілася адносна позна. Пачынаючы з Карла III (празванага Простым) тытул, які насіў кароль Францыі быў *Rex Francorum* (кароль франкаў). Выраз *Rex Franciae* (кароль Францыі) узнік толькі ў пачатку XIII ст. пры Філіпу Аўгусту пасля паразы графа Тулузскага пры Мюрэ, якая завяршылася анексіяй краінаў, дзе гутарылі *langue d'oc*[4], ды пераследам катараў.

Ідэя нацыі склалася цалкам у XVIII ст., асабліва за часам рэвалюцыі, напачатку як канцэпцыя суверэнітэту, процілеглая абсалютнай манархii. Яна злучыла разам тых, хто палітычна і філасафічна аднолькава думаў – адгэтуль больш не было караля, але была «нацыя», якая ўвасабляла палітычнае адзінства краіны. Нарэшце, яна стала абстрактным месцам, дзе людзі маглі атрымоўваць ды ажыццяўляць свае правы, калі індывіды ператварыліся ў грамадзянаў.

Нацыя – гэта найперш суверэнны народ, які ў лепшым выпадку дэлегаваў каралю толькі паўнамоцтва ўжываць права, што паходзіць з супольнай волі; затым гэта людзі, якія

прызнаюць уладу дзяржавы, насяляюць адну і тую ж тэрыторыю ды ўважаюць адно аднаго чальцамі адзінай палітычнай супольнасці; нарэшце, нацыя – гэта і ёсць сама палітычная супольнасць. Менавіта таму контррэвалюцыйная традыцыя, якая ўзвялічвала арыстакратычны прынцып, спачатку ўстрымлівалася ад усхвалення нацыі. А трэці артыкул Дэкларацыі правоў 1789 г. наадварот абвясчаў, што «*прынцып усеагульнага суверэнітэту паводле свайго істы належыць нацыі*». Бертран дэ Жувенэль (Bertrand de Jouvenel) пісаў нават: «*углядаючыся ў мінуўшчыну, разумееш, што рэвалюцыйны рух меў свайго мэтай усталяванне культу нацыі*» [5].

Чым імперыя адрозніваецца ад нацыі? Перадусім фактам таго, што імперыя найперш не *тэрыторыя*, але сутнасна *ідэя* або *прынцып*. Палітычны парадак вызначаецца апошнім, а не матэрыяльнымі чыннікамі або валоданнем геаграфічным арэалам. Парадак вызначаецца духоўнай або юрыдычнай ідэяй. З гэткай перспектывы будзе абмыльным меркаваць, што імперыя розніцца ад нацыі найперш з гледзішча памеру, нібы гэта «*вялікая нацыя за іншых*». Вядома, імперыя займае вялікі абшар. Аднак важнейшае – імператар трымае ўладу, бо ўвасабляе нешта, што пераўзыходзіць простае валоданне. Як *dominus mundi* (гаспадар свету) ён – сюзерэн князёў і каралёў, г. зн. ён валадарыць па-над манархамі, а не па-над тэрыторыямі, і прадстаўляе ўладу, што пераўзыходзіць супольнасць, якою ён кіруе.

Юліус Эвола піша: «*імперыю не трэба блытаць з каралеўствамі і нацыямі, з якіх яна складаецца, бо гэта нешта якасна іншае: тое, што вышэйшае кожнае з іх паводле свайго прынцыпу*» [6]. Перад тым, як выяўляць сістэму наднацыянальнай тэрытарыяльнай гегемоніі, «*старарымскае паняцце imperium адносілася да чыстай улады панавання, квазімістычнай сілы auctoritas*». У Сярэднявеччы пераважнай розніцай была акурат розніца паміж *auctoritas* (маральным і духоўным вяршэнствам) і *potestas* (звычайнаю палітычнаю публічнаю уладаю, ажыццяўлянаю легальным чынам). Як ў сярэднявечнай імперыі, гэтак і ў Святой Рымскай Імперыі, гэтае размежаванне падкрэслівала падзел паміж імперскай уладай і суверэннай уладай імператара па-над канкрэтнымі народамі. Да прыкладу, Карл Вялікі быў адначасна і імператарам, і каралём лангабардаў ды франкаў. Адсюль адданасць імператару не была падпарадкаваннем народу або канкрэтнай краіне. Гэткім жа чынам у Аўстра-Вугорскай імперыі ляльнасць да дынастыі Габсбургаў утварала «*фундаментальную павязь паміж народамі ды замяняла патрыятызм*», як пісаў Жан Бранжэ (Jean Branger), яна пераважала над дачыненнямі нацыянальнага або канфесійнага характару.

Гэты духоўны характар імперскага прынцыпу справакаваў слынную спрэчку, якая сутыкнула між сабою цягам многіх стагоддзяў прыхільнікаў папы ды імператара ў справе інвестытуры. Ідэя імперыі пачаткова ды без якога-кольвек мілітарнага зместу ператварылася ў сярэднявечным германскім свеце ў моцную тэалагічную плынь, дзе можна назіраць хрысціянскую рэінтэрпрэтацыю рымскага паняцця *imperium*. Імператары, уважаючы сябе за выканаўцаў універсальнай святой гісторыі, зыходзілі з ідэі, што імперыя як «*святая*» інстытуцыя (*Sacrum Imperium*) мае быць аўтаномнай ўладай адносна папы. Тут і палягае прычына спрэчкі паміж гвельфамі і гібелінамі.

Гібеліны – прыхільнікі імператара, адмаўляючы прэтэнзіі папы, знаходзілі падтрымку ў даўнім падзеле паміж *imperium* і *sacerdotium*, разглядаючы як дзве аднолькава важныя сферы, усталяваныя Богам. Гэткае інтэрпрэтацыя была працягам рымскай канцэпцыі дачыненняў паміж імператарам і *pontifex maximus* (галоўным пантыфікам (святаром)),

кожны з якіх меў вяршэнства над іншым ў сваіх адпаведных абсягах. Гледзішча гібелінаў было не ў тым, каб падпарадкаваць духоўную ўладу свецкай, а ў тым, каб сцвердзіць імперскую ўладу, роўна і яе духоўны аўтарытэт перад абліччам эксклюзіўных прэтэнзій царквы. Прыкладам, для Фрыдрыха II Гогенштаўфена імператар быў паўбоскім пасярэднікам, праз якога боская справядлівасць пашыралася на зямлі. Гэткае *renovatio*, што робіць імператара істотнай крыніцай права ды надае яму характар «жывога ўвасаблення закона на зямлі» (*lex animate in terris*), рэзюмуецца цверджаннем гібелінаў: як і папа, імперыя мае ўважацца за інстытуцыю сакральную паводле сваёй істы ды характару. Эвола падкрэслівае, што антаганізм паміж гвельфамі і гібелінамі «*быў не толькі палітычны <...> у ім адлюстроўвалася супрацьстаянне двух dignitates*[7], кожны з якіх адносіўся да духоўнага ўзроўню <...>. Гібелінства ў глыбейшым разуменні меркавала, што цягам свайго жыцця, якое ўяўлялася як дысцыпліна, вайсковая служба ды слугаванне, індывід здатны пераадолець сябе <...> праз чын ды пад знакам імперыі, адпаведна з прызнаваным за ёю характарам “звышнатуральнай” інстытуцыі»[8].

Адсюль вынікае, што заняпад імперыі праз стагоддзі быў шчыльна звязаны з заняпадам ключавой ролі, якую адыгрываў яе *прынцып* ды, адпаведна, з яго рухам у кірунку чыста тэрытарыяльнага вызначэння. Германская Рымская імперыя ўжо змянілася, калі ў Італіі ды Нямеччыне адбылася спроба злучыць яе з прывілеяванай тэрыторыяй. Гэткая ідэя яшчэ не была вядомая Дантэ, для якога імператар не ёсць немцам або італьянцам, але «рымлянінам» у духоўным сэнсе, то бок спадкаемцам Цэзара і Аўгуста. Іншымі словамі, імперыя, дзякуючы таму прынцыпу, што жывіць яе, не можа трансфармавацца ў «вялікую нацыю» без краху, бо ніводная нацыя не здатная прысабечыць і выконваць найвышэйшую кіроўную функцыю, калі яна не ўздымецца па-над уласнымі прыхільнасцямі ды сваімі прыватнымі інтарэсамі. «*Імперыя ў праўдзівым сэнсе, – кажа Эвола, – можа існаваць адно тады, калі яна сілкуецца духоўным імкненнем <...>. У адваротным разе, яна будзе хіба стварэннем, змацаваным гвалтам, – тым, што завецца імперыялізмам – звычайнай механічнай бяздушной суперструктурай*»[9].

Нацыя, у сваю чаргу, паходзіць з прэтэнзіі на тое, што каралеўства мусіць надаць сабе імперскую прэагатыву, звязваючы яе не з прынцыпам, а з тэрыторыяй. Пачаткі нацыі знаходзяцца ў падзеле імперыі Каралінгаў, які наступіў пасля Вердэнскай дамовы. З гэтага моманту лёс Францыі і Нямеччыны, калі магчыма іх гэтак назваць, быў падзелены. Апошняя засталася ў імперскай традыцыі, тады як каралеўства франкаў (*Regnum Francorum*), адасобіўшыся ад германскай супольнасці, паволі эвалюцыянавала да сучаснай нацыі праз пасярэдніцтва манархічнага гаспадарства. Канец дынастыі Каралінгаў датуецца X ст.: у Нямеччыне гэта адбылося ў 911 г., а ў 987 г. – у Францыі. Гуга Капет, абраны ў 987 г., быў першым каралём, які не разумеў *francique* (мову франкаў). Гэтаксама ён быў першым суверэнам, які выразна пазіцыянаваў сябе па-за асадамі імперскай традыцыі, што тлумачыць, чаму ў «Боскай камедыі» ён кажа Дантэ: «*я каранем быў расліны шкоднай, чый засціў цень увесь Божы свет!*»

У XIII – XIV стст. французскае каралеўства выступала супраць імперыі пры Філіпу Аўгусту (бітва пры Бувінэ, 1214 г.) ды Філіпу Прыгожым (бітва пры Аньяні, 1303 г.). Ужо папа Інакенцій III дэклараваў: «*публічна вядома, што кароль Францыі не прызнае якой-кольвек улады па-над сабою ў свецкім валадарстве*». Разам з інструменталізацыяй траянскай легенды, вялікая работа па «ідэалагічнай» легітымацыі дазволіла

супрацьпаставіць імперыю прынцыпу суверэннітэту нацыянальных каралеўстваў ды іхнаму праву не прызнаваць ніякага закону апроча іх собскай карысці. Як падкрэсліваў Карл Шміт (Carl Schmitt), фундаментальная роля ў гэтым належала юрыстам. У сярэдзіне XIII ст. яны былі тымі, хто сфармуляваў дактрыну, паводле якой «*кароль Францыі, які не бачыць нікога вышэйшага за яго ў свецкім валадарстве, вызвалены ад імперыі ды можа ўважацца як princeps in regno suo (гаспадар ў сваім валадарстве)*»^[10]. Гэтая дактрына ў XIV – XV стст. была развітая П'ерам Дубуі (Pierre Dubois) і Гіёмам дэ Нагарэ (Guillaume de Nogaret). Абвясціўшы сябе «імператарам у собскім валадарстве» (*rex imperator in regno suo*), кароль супрацьпаставіў свой тэрытарыяльны суверэннітэт духоўнаму суверэннітэту імперыі – ягоная чыста свецкая ўлада кантраставала з імперскай духоўнай уладай. Адначасна і юрысты сталі на бок цэнтралізацыі супраць мясцовага ладу жыцця ды феадальнай арыстакратыі, асабліва дзякуючы інстытуту «*cas royal*» («каралеўскай справы»). Яны запачаткавалі буржуазны паводле істы юрыдычны парадак, у якім права, прызнае ўсеагульнай нормай з рацыянальнымі якасцямі, стала падмуркам чыста статыстычнай улады. Права было трансфармаванае ў простую законнасць, кадыфікаваную дзяржавай. У XVI ст. формула «імператар у собскім валадарстве» асацыявалася з ідэяй суверэннітэту, тэарэтычна распрацаваная Жанам Бадэнам (Jean Bodin). Шміт зацяпляе, што Францыя была першай краінай ў свеце, дзе быў створаны грамадскі лад, цалкам пазбаўлены прыкметаў сярэднявечнай мадэлі.

Тое, што адбылося потым, добра вядома. Нацыя ў Францыі ўзнікла пад знакамі цэнтралізаўнага абсалютызму ды ўздыму буржуазіі. Галоўная роля тут прыпала на дзяржаву. Кажучы «*L'Etat c'est moi*» («Дзяржава – гэта я»), Людовік XVI меў на ўвазе тое, што не было нічога вышэй за дзяржаву. Дзяржава стварала нацыю, якая, у сваю чаргу, «утварыла» французскі народ, тады як у сучасную эпоху ды ў краінах з імперскай традыцыяй, народ стварае нацыю, якая затым стварае дзяржаву. Такім чынам, два згаданыя працэсы гістарычнага канструявання цалкам процілеглыя і гэтая апазіцыя грунтуецца на адрозненні паміж нацыяй і імперыяй. Гісторыя Францыі, як часта гаворыцца, была пастаянным змаганнем супраць імперыі. Свецкая палітыка французскай манархіі была найперш скіраваная на падзел германскіх і італьянскіх абшараў. І пасля 1792 г. рэспубліка вярнулася да тых самых мэтаў: змагання супраць Аўстрыі ды заваявання Рэйну.

Апазіцыя духоўнага прынцыпу і тэрытарыяльнай улады не адзіная. Іншае істотнае адрозненне тычыцца спосабу, якім імперыя і нацыя ставяцца да палітычнага задзіночання. Задзіночанне імперыі не механічнае, але арганічнае, што пераўзыходзіць дзяржаўнае. У той ступені, у якой яна ўвасабляе духоўны прынцып, імперыя проста прадугледжвае задзіночанне на узроўні гэтага прынцыпу. Нацыя стварае сваю собскую культуру або знаходзіць падтрымку ў культуры ў працэсе фармавання, тады як імперыя ўлучае розныя культуры. Нацыя намагаецца зрабіць гэтак, каб народ і дзяржава былі тоеснымі, а імперыя злучае розныя народы.

Прынцып імперыі імкнецца ўзгадніць адзінкавае і множнае, прыватнае і універсальнае, яе асноўным законам ёсць аўтаномія і шанаванне разнастайнасці. Імперыя імкнецца да ўніфікацыі на найвышэйшым узроўні, без руйнавання разнастайнасці культураў, народаў і этнічнай адметнасці. Яна – цэлае, чые часткі аўтаномныя сувымерна трываласці таго, што іх лучыць. Гэтыя часткі дыферэнцаваныя і арганічныя. У адрозненне ад унітарнага і

цэнтралізаванага *societas* нацыянальнага каралеўства, імперыя ўвасабляе класічны вобраз *universitas*. Мёлер ван дэн Брук (Moeller van den Bruck) слухна разглядаў імперыю як звяз процілегласцяў, тады калі Эвола вызначаў яе як «гэткую наднацыянальную арганізацыю, задзіночанне якой не скіраванае на знішчэнне або ўраўноўванне этнічнай і культурнай множнасці, што ёю ахопліваецца»^[11], дадаючы, што імперскі прынцып робіць магчымым «адыход ад мноства розных элементаў да прынцыпу, які адначасна ёсць вышэйшым ды папярэднічае іх дыферэнцыяцыі – дыферэнцыяцыі, якая вынікае толькі з усведамлення рэчаіснасці». Такім чынам вядзецца не пра скасаванне, але пра інтэграцыю адрознасці.

У часы росквіту Рымскай імперыі Рым быў ідэяй, прынцыпам, праз які было магчымым задзіночанне розных народаў без іх ператварэння або знішчэння. Прынцып *imperium*, што працаваў ужо ў рэспубліканскім Рыме, адлюстроўваў волю ажыццяўляць касмічны парадак, якому заўсёды нешта пагражае. Рымскай імперыі не быў патрэбны бог-зайздроснік. Яна прызнавала іншых бостваў, вядомых ды невядомых, і тое ж самае было ў разе з палітычным парадкам. Імперыя прымала замежныя культуры і разнастайнасць юрыдычных кодэксаў. Кожны народ быў вольны ў арганізацыі сваёй федэрацыі паводле собскай традыцыйнай канцэпцыі права. Рымскае *jus* мела перавагу толькі ў дачыненнях паміж прадстаўнікамі розных народаў або ў дачыненнях паміж федэрацыямі. Можна было быць рымскім грамадзянінам (*civis romanus sum*) без адмаўлення чыёйсці нацыянальнасці.

Гэты падзел (чужы духу нацыі) паміж тым, што сёння вядома як *нацыянальнасць і грамадзянства*, можна знайсці і ў Германскай Рымскай імперыі. Сярэднявечны Райх – наднацыянальная інстытуцыя (дзякуючы таму, што *натхнялася* прынцыпам звышпалітычнага парадку), – быў падставова плюралістычны. Ён дазваляў людзям жыць сваім жыццём паводле собскага закону. Кажучы сучаснай мовай, Райх характарызаваўся выразным «федэралізмам», здатным адмыслова шанаваць мяншыні. Між іншым, Аўстра-Вугорская імперыя эфектыўна функцыянавала стагоддзямі, нават тады, калі мяншыні складалі бальшыню яе насельніцтва (60 % ад агульнай колькасці). Яна звяла разам італьянцаў і румынаў, а таксама яўрэяў, сербаў, русінаў, немцаў, палякаў, чэхаў, харватаў ды вугорцаў. Жан Бранжэ (Jean Branger) піша, што «*Габсбургі заўсёды заставаліся абьякавыя да канцэпцыі дзяржавы-нацыі*», нават да гэткай ступені, што імперыя, заснаваная аўстрыйскім домам, стагоддзямі адмаўлялася ствараць «аўстрыйскую нацыю», якая паўстала адно ў XX ст.^[12]

Нацыянальную дзяржаву, наадварот, характарызуе непераадольная тэндэнцыя да цэнтралізацыі і гамагенізацыі. Улада дзяржавы-нацыі над прасторай выяўляецца найперш у тэрыторыі, дзе ажыццяўляецца гамагенны палітычны суверэннітэт. Гэтая гамагеннасць можа быць спачатку замацаваная ў праве: тэрытарыяльная лучнасць вынікае з уніфікацыі юрыдычных нормаў. Свецкае змаганне манархіі супраць феадальнага набілітэту, асабліва пры Людовіку XI, вынішчэнне цывілізацыі краінаў, дзе гутарылі *langue d'oc*, панаванне прынцыпу цэнтралізацыі пры Рышэлье (Richelieu), – усё гэта мела адзін кірунак. У звязку з гэтым, XIV – XV стст. пазначылі эпохальную змену. Цягам акрэсленага перыяду дзяржава выйшла пераможцаю ў змаганні супраць феадальнай арыстакратыі і ўмацавала свой хаўрус з буржуазіяй ў той час як быў усталяваны цэнтралізаваны юрыдычны парадак. Тады ж з'явіўся і «нацыянальны» эканамічны *рынак*. Манетарызацыя ўсіх формаў абмену (дагэтуль некамерцыйны, міжграмадовы абмен не абкладаўся падаткам) мела вынікам

жаданне дзяржавы максімізаваць свае фіскальныя прыбыткі. Як тлумачыць П'ер Разанвалон (Pierre Rosanvallon), «дзяржава-нацыя ёсць спосабам утварэння і злучэння глабальнай прасторы. Гэтаксама як рынак пачаткова – спосаб рэпрэзентацыі і структуравання сацыяльнай прасторы, толькі потым гэта – дэцэнтралізаваны механізм рэгулявання эканамічнай актыўнасці праз сістэму коштаў. У гэткай відалі дзяржава-нацыя і рынак адносяцца да адной і той жа формы сацыялізацыі індывідаў у прасторы. Яны прызначаныя толькі для атамізаванага грамадства, у якім індывід уважаецца за аўтаномнага. Як у сацыялагічным, гэтак і ў эканамічным сэнсе гэтых тэрмінаў, дзяржава-нацыя і рынак існуюць ў вымярэннях, дзе грамадства разгортваецца як глабальнае і сацыяльнае быццё»[13].

Няма сумневу ў тым, што манархічны абсалютызм пратарнаваў дарогу буржуазным нацыяльнарым рэвалюцыям. Пасля таго, як Людовік XIV зламаў апошні супраціў шляхты, рэвалюцыя была непазбежнай, калі буржуазія, у сваю чаргу, здолела атрымаць сваю аўтаномію. Гэтаксама няма сумневу ў тым, што шмат у чым рэвалюцыя толькі давяла да канца ды паскорыла тэндэнцыі *Ancien Régime* (старога рэжыму). Менавіта таму Таквіль (Tocqueville) пісаў: «французская рэвалюцыя была выкліканая многімі дадатковымі і другаснымі рэчамі, але насамрэч яна толькі развіла сутнасць таго найістотнейшага, што было да яе... У разе з Францыяй, цэнтралізацыя ўлада ўжо апанавала мясцовую адміністрацыю больш чым у якой-кольвек іншай краіне свету. Рэвалюцыя ўсяго толькі зрабіла гэтую ўладу больш майстэрскай, магутнай, ініцыятыўнай»[14].

Пры манархіі, гэтаксама як і пры рэспубліцы «нацыянальная» логіка намагалася ліквідаваць усё, што магло б замінаць адсутнасці пасярэднікаў паміж дзяржавай і індывідам. Згаданыя рэжымы імкнуліся інтэграваць індывідаў уніфікаваным чынам на падставе аднолькавых законаў, не спрабуючы злучыць калектывы з правам захавання сваіх моваў, культураў і законаў. Дзяржаўная ўлада самастойна рупілася справамі падданных, праз што яна ўвесь час разбурала або абмяжоўвала ўладу ўсіх формаў прамежкавай сацыялізацыі: сямейныя кланы, вясковыя супольнасці, брацтвы, рамесніцкія звязы і г. д. Закон 1791 г. супраць карпарацыяў (*loi Le Chapelier*) мае сваім прэцэдэнтам уціск Францыскам I «усіх брацтваў гандляроў ды майстроў ва ўсім каралеўстве» у 1539 г. – пастанову, якая была скіраваная супраць тых рамеснікаў (*Compagnons*), што належалі да сябрынаў, павінных плаціць падаткі. Разам з рэвалюцыяй гэтая тэндэнцыя, вядома, узмацнілася. Пераструктураванне тэрыторыі на дэпартаменты больш ці менш роўнага памеру, змаганне з «правінцыйным духам», уціск адметнасцяў, наступ на рэгіянальныя гаворкі і «*patois*» («дыялекты»), стандартызацыя мераў вагі – уяўляюць сапраўдную апантанасць усеагульнай ураўнілаўкай. Паводле тэрмінаў, прапанаваных раней Фердынандам Тонісам (Ferdinand Tönnies), сучасная нацыя ўтвараецца тады, калі грамадства паўстае на руінах даўніх супольнасцяў.

Заўважым, што індывідуалістычны складнік у дзяржаве-нацыі вельмі істотны. Імперыя вымагае захавання разнастайнасці групаў, а нацыя паводле сваёй логікі прызнае толькі індывідаў. Чальцом імперыі становяцца апасродкаваным чынам праз прамежкавыя структуры. Да нацыі, наадварот, належаць непасрэдна, то бок без пасярэдніцтва мясцовых сувязяў, арганізацыяў або структураў. Манархічная цэнтралізацыя была, па сутнасці, юрыдычнай і палітычнай, гэтак жа вызначаўся і кірунак канструявання дзяржавы. Рэвалюцыйная цэнтралізацыя, якой спадарожнічала з'яўленне сучаснай нацыі, пайшла

яшчэ далей. Гэты працэс меў на мэце простае імкненне «стварыць нацыю», то бок нараджэнне новых сацыяльных мадэляў паводзінаў. Адсюль дзяржава стала вытворцам сацыяльнага, манапалістам, які спрабаваў усталяваць на руінах рэпрэсаваных прамежковых асацыяцыяў грамадства індывідаў, уважаных за роўных у свецкім разуменні[15].

Як зацяпляе Жан Бешле, «у нацыі прамежжавыя групы разглядаюцца як ірэлевантныя ў дачыненні да грамадзянства і таму становяцца другаснымі ды падпарадкаванымі»[16]. Луі Думон (Lois Dumont) цвердзіць у падобных радках, што нацыяналізм вынікаў з пераносу суб'ектыўнасці, характэрнай для індывідуалізму, на ўзровень абстрактнага калектывізму. «Найдакладнейшы, сучасны сэнс паняткаў “нацыя” і “нацыяналізм” (адрозны ад простага патрыятызму) гістарычна быў неад’емнаю часткаю індывідуалізму як каштоўнасці. Не толькі нацыя гістарычна спадарожнічала індывідуалізму: узаемазалежнасць паміж імі нагэтулькі абавязковая, што можна сказаць, нібы нацыя ёсць глабальным грамадствам, складзеным з людзей, што ўважаюць сябе за індывідаў»[17].

Гэткі індывідуалізм, сплечены з логікай нацыі, відавочна процілеглы халізму імперскай канструкцыі, дзе індывід неад’емны ад сваіх натуральных повязяў. У імперыі адзінае грамадзянства складаецца з розных нацыянальнасцяў. У нацыі гэтыя два паняткі сінанімічныя: належнасць да нацыі ёсць асноваю для грамадзянства. П’ер Фужэраля (Pierre Fourgeyrolas) падсумоўвае сітуацыю наступнымі словамі: «парываючы з сярэднявечнымі грамадствамі з іх біпалярнай ідэнтычнасцю – этнічнымі каранямі і канфесійнай супольнасцю – сучасныя нацыі заснаваныя як замкнёныя грамадствы, дзе толькі афіцыйная ідэнтычнасць існуе і надаецца грамадзянам дзяржаваю. Такім чынам, з гледзішча свайго нараджэння і падвалінаў, нацыя была анты-імперыяй. Нідэрланды бяруць пачатак ад разрыву з Габсбургавай імперыяй, Ангельшчына ад разрыву з Рымам і ўсталяваннем нацыянальнай рэлігіі. Гішпанія стала выключна кастыльскай, пазбавіўшыся ўлады Габсбургавай сістэмы, а Францыя, што павольна выспявала як нацыя супраць Германскай Рымскай імперыі, канчаткова ёю стала, змагаючыся з традыцыйнымі сіламі па ўсёй Еўропе»[18].

Імперыя, у процілегласць да нацыі, ніколі не была замкнёнай татальнасцю, якая ўсё больш вызначалася нябачнымі межамі. Межы імперыі натуральна рухомыя і часовыя, што ўзмацняе яе арганічны характар. Пачаткова слова *frontier* ‘мяжа’ мела выключна вайсковае значэнне: лінія фронту. З пачатку XIV ст. пры валадаранні ў Францыі Людовіка X Сварлівага слова «*frontière*» замяніла слова «*marche*», якое дагэтуль паўсюль ужывалася. Аднак пройдуць яшчэ чатыры стагоддзі да таго, як яно набудзе сучасны сэнс размежавання двух дзяржаваў. Насуперак легендзе, ідэя «натуральнай мяжы», якую юрысты часам выкарыстоўвалі ў XV ст., ніколі не натхняла вонкавую палітыку манархіі. Яе паходжанне часта памылкова атаесамляюць з Рышэлье або нават Вабанам (Vauban). Насамрэч, гэтая ідэя, паводле якой французская нацыя будзе мець «натуральныя межы», сістэматычна ўжывалася адно ў часе рэвалюцыі. Асабліва пры Канвенце жырандысты выкарыстоўвалі яе дзеля легітымацыі ўсталявання ўсходняй мяжы на левым беразе Рэйна ды наогул дзеля апраўдання сваёй анексійнай палітыкі. Гэтаксама ў часе рэвалюцыі разам з якабінскай ідэяй пра тое, што межы дзяржавы павінны адпавядаць моўным межам, паўсюль у Еўропе пачала пашырацца нацыя ды палітычная ўлада новага кшталту.

Урэшце, менавіта Канвент вынайшаў панятак «унутраных чужынцаў» (да вялікага пашырэння якога парадаксальна спрычыніўся Шарль Марас (Charles Maurras)), адносячы яго да арыстакратаў, што падтрымлівалі пагарджаную палітычную сістэму. Вызначаючы апошніх як «чужынцаў сярод нас», Барэр (Barrère) цвердзіў, што «арыстакраты не маюць краіны».

Нават са сваім універсальным прынцыпам ды схільнасцю імперыя не ёсць універсалісцкай ў сучасным сэнсе гэтага слова. Яе універсальнасць ніколі не азначала экспансіі па ўсёй зямлі. Наадварот, яна звязаная з ідэяй справядлівага парадку, які імкнецца стварыць федэрацыю народаў на падставе канкрэтнай палітычнай арганізацыі. Імперыя, якая адмаўляе якую-кольвек мэту ператварэння або стандартызацыі, з гэткага гледзішча розніцца ад меркаванай усясветнай дзяржавы або ад ідэі існавання юрыдычна-палітычных прынцыпаў, што універсальна пасуюць да ўсіх часоў і месцаў.

Дзеля таго, што ўніверсалізм непасрэдна звязаны з індывідуалізмам, сучасны палітычны ўніверсалізм мае быць успрыняты ў кантэксце індывідуалісцкіх вытокаў дзяржавы-нацыі. Гістарычны досвед паказвае, што нацыяналізм часта прымае форму этнацэнтрызму, раздзьмутага да універсальных памераў. У многіх выпадках французская нацыя жадала быць «найбольш універсальнай з нацыяў», і вынікае гэта з універсальнасці яе нацыянальнай мадэлі, якая прэтэндавала на атрыманне собскага права пашыраць свае прынцыпы на ўвесь свет. Тады калі Францыя захацела быць «старэйшай сястрой Царквы», манах Жыбер дэ Нагэн (Guibert de Nogent) у сваім творы «*Dei per Francos*» зрабіў франкаў прыладаю Бога. З 1792 г. рэвалюцыйны імперыялізм таксама намагаўся павярнуць усю Еўропу да ідэі дзяржавы-нацыі. Адгэтуль не было браку галасоў, якія гарантавана запэўнівалі, што французская ідэя нацыі прадвызначаная чалавецтву, і што менавіта яна зробіць яго надзвычай «талерантным». Можна паставіць пад сумнеў гэтую прэтэнзію, перакуліўшы цверджанне: калі нацыя і прадвызначаная чалавецтву, дык таму, што чалавецтва прадвызначанае нацыі. З гэтай высновы выходзіць, што тыя, хто процістаяць ёй, вылучаюцца не толькі з асобнай нацыі, але і цалкам з роду чалавечага.

Слова *імперыя* варта ўжываць у дачыненні толькі да тых гістарычных канструкцыяў, якія яго сапраўды заслугоўваюць, гэтакіх як Рымская імперыя, Бізантыйская імперыя, Германская Рымская імперыя або Асманская імперыя. Імперыя Напалеона, Трэці Райх Гітлера, Французская і Брытанская каланіяльныя імперыі ды сучасныя імперыялізмы амерыканскага і савецкага тыпаў пэўна не ёсць імперыямі. Падобнае найменне з вылучна абразлівым адценнем даецца ўтварэнням або дзяржавам, зацікаўленым звычайна ў павелічэнні сваёй нацыянальнай тэрыторыі. Гэтыя сучасныя «вялікія дзяржавы» не імперыі, але хутчэй нацыі, што проста хочучь праз вайсковыя, палітычныя, эканамічныя або іншыя заваёвы пашырыцца па-за свае цяперашнія межы[19].

У Напалеонаўскую эру «імперыя» (гэты тэрмін ужываўся ўжо для азначэння манархіі да 1789 г., але ў простым значэнні «дзяржавы») была нацыянал-дзяржаўніцкай арганізацыяй, якая прэтэндавала на вялікую гегемонію ў Еўропе. Бісмаркава імперыя, аддаючы перавагу дзяржаве, таксама намагалася стварыць нямецкую нацыю. Аляксандр Кайў (Alexandre Kojeve) зацяміў, што «гітлераўскі лозунг “*Ein Reich, ein Volk, ein Führer*” (адзін Райх, адзін Народ, адзін Фюрэр) быў усяго толькі (кепскім) нямецкім перакладам нацыяналістычнага дэвізу французскай рэвалюцыі: “*République une et indivisible*” (рэспубліка адна і непадзельная)». Варожасць Трэцяга Райху да ідэі імперыі выяўляецца

таксама ў крытыцы ідэалогіі прамежкавых карпарацыяў і «станаў»[20]. У савецкай «імперыі» цэнтралісцкае і прыніжальнае стаўленне заўсёды пераважала, увасабляючы палітычна-эканамічна абшар, уніфікаваны канцэпцыяй, што абмяжоўвала мясцовыя культурныя правы. Што да амерыканскай «мадэлі», якая імкнецца навярнуць увесь свет у гамагенную сістэму матэрыяльнага спажывання і тэхна-эканамічных дамоваў, дык у ёй цяжка разгледзець, якую ж ідэю, які духоўны прынцып яна магла б сцвердзіць!

«Вялікія дзяржавы» насамрэч ніякія не імперыі. Сапраўды, сучасны імперыялізм варта адрынуць у імя таго, чым імперыя папраўдзе ёсць. Эвола думаў гэтаксама, калі пісаў: *«Ніводная нацыя не можа дамагчыся эфектыўнай і легітымнай імперскай місіі без “Meurs et diviens”. Немагчыма захоўваць чыесці нацыянальныя прыкметы і потым на гэтым грунце жадаць панаваць над светам або проста над іншым месцам»*[21]. Зноў жа: *«Калі “імперыялістычныя” тэндэнцыі сучаснага веку былі няўдалыя, бо яны часта паскаралі заняпад народаў, якія іх распачыналі, або калі гэтыя тэндэнцыі былі крыніцаю бедстваў, гэтак адбываецца менавіта таму, што ў іх адсутнічае праўдзівы духоўны – надпалітычны і наднацыянальны элемент. Апошні замяшчаецца гвалтам улады, вялікай за тую, якую хочацца скарыць, але якая зусім не адрозніваецца паводле сваёй істы. Калі імперыя не ёсць святой, тады гэта не імперыя, а від ракавай пухліны, якая атакуе ўсе асноўныя функцыі арганізму»*[22].

Чаму мы, наогул, мусім сёння думаць пра канцэпцыю імперыі? Ці не ёсць хімераю заклік да адраджэння праўдзівай імперыі? Магчыма. Але ці ж выпадкова, што нават цяпер мадэль Рымскай імперыі працягвае інспіраваць усе спробы выйсці па-за дзяржаву-нацыю? Ці выпадкова, што ідэя імперыі (*Reichsgedanke*) усё яшчэ мабілізуе разважанне тады, калі думкі ў разгубленасці?[23] І ці ж не гэтая ідэя імперыі, што палягае ў аснове усёй цяперашняй палемікі, ахоплівае працэс канструявання Еўропы?

Ці ёсць дзяржава-нацыя незамяняльнай? Шмат хто злева ды справа сказаў бы, што так. Гэта – адмысловае гледзішча Шарля Мараса (Charles Maurras). Паводле яго нацыя – *«найвялікшае з часава ўстойлівых і суцэльных камунітарных колаў»*[24]. Ён вучыў, што *«няма ніводнай палітычнай структуры, вялікай за нацыю»*[25]. Т'еры Мульнэр (Thierry Maulnier), у сваю чаргу, адказваў: *«культ нацыі сам па сабе не ёсць адказам, але сховішчам, містычным выяўленнем або, яшчэ горш, небяспечным адцягваннем увагі ад унутраных праблемаў»*[26].

На чым сёння палягае рух свету па-за дзяржаву-нацыю? Структура чыннасці апошняй, абсяг дзеяння яе рашэнняў разарваныя ў многіх месцах. Нацыя зрушваецца зверху і знізу. Зверху ёй кідаюць выклік новыя сацыяльныя рухі: упартасць рэгіяналізму і новыя камунітарныя патрабаванні. Выдае на тое, што прамежкавыя формы сацыялізацыі, якія колісь былі скасаваныя, сёння зноў адрадзіліся ў новых формах. Разыходжанне паміж грамадзянскай супольнасцю і палітычным класам адлюстравалася ў пашырэнні сетак і памнажэнні «плямёнаў». Але дзяржава-нацыя пазбаўленая сваёй улады ўсясветным рынкам і міжнароднай канкурэнцыяй, фармаваннем звышнацыянальных або грамадскіх інстытуцыяў, міжурадавай бюракратыяй, тэхнічна-навуковым апаратам, пасланнем глабальных сродкаў масавай інфармацыі або міжнароднымі групамі ўплыву. Адначасна ўсё больш відавочнай становіцца вонкавая экспансія ў нацыянальныя эканомікі коштам унутраных рынкаў. Эканоміка глабалізуецца праз чыннасць узаемадзейных сілаў, мультынацыянальных карпарацыяў, фондавых біржаў, усясветных макраарганізацыяў.

Выдае на тое, што вобраз нацыі гэтаксама перажывае крызіс, і тыя, хто кажуць пра «нацыянальную ідэнтычнасць», звычайна маюць цяжасці ў яе вызначэнні. Нацыянальная мадэль *інтэграцыі* вычарпала сябе. Эвалюцыя палітыкі ў кірунку да сістэмы тэхнічна-адміністрацыйнай улады, якая здзяйсняе імплізію палітычнай рэальнасці, пацвярджае, што логіка нацыяў больш не здатная каго-кольвек інтэграваць або забяспечваць рэгуляванне дачыненняў паміж дзяржавай, крытыкаванай з усіх бакоў, ды грамадзянскай супольнасцю, якая распадаецца. Такім чынам, нацыя пастаўленая перад фактам росту пэўных калектыўных або сацыяльных ідэнтычнасцяў у той самы момант, калі ўсясветнымі цэнтрамі, дзе прымаюцца рашэнні, для яе малюецца змрочная карціна. Дэніэл Бэл (Daniel Bell) выразіў гэта, калі сказаў, што дзяржавы-нацыі сталі надта вялікімі для маленькіх праблемаў ды надта маленькімі для праблемаў вялікіх. У краінах жа трэцяга свету дзяржава-нацыя, пазбаўленая якіх-кольвек гістарычных падставаў, ёсць, напэўна, заходнім імпартам. Доўгатэрміновая жыццяздольнасць, да прыкладу, афрыканскіх або блізкаўсходніх «нацыяў», здаецца ўсё больш няпэўнай. Насамрэч, гэтыя нацыі сталі вынікам серыі адвольных пастановаў каланіяльных уладаў, цалкам абыякавых да мясцовых гістарычных, рэлігійных і культурных рэаліяў. Дэмантаж Асманскай ды Аўстра-Вугорскай імперыі у выніку Сеўрскай і Версальскай дамоваў быў катастрофай, чый эфект, як паказалі адноўленыя канфлікты ў цэнтральнай Еўропе ды вайна ў Персідскай затоцы, адчувальны дагэтуль.

Як у гэтых умовах можа ігнаравацца ідэя імперыі? На сёння гэта адзіная мадэль, якую Еўропа стварыла як альтэрнатыву дзяржаве-нацыі. Нацыі застрашаныя ды знясіленыя. Яны павінны пераўзысці сябе, калі не хочуць сканаць як дамініёны амерыканскай звышдзяржавы. Адзіная магчымасць пазбегнуць гэтага – узгадненне адзінкавага і множнага, пошук лучнасці, што не вядзе да іх з'яднення. Гэтаму ёсць відавочныя знакі, між іншага, – захапленне Аўстра-Вугоршчынай ды адраджэнне ідэі сярэдняй Еўропы (*Mitteleuropa*)[27]. *Заклік да імперыі* народзіцца з патрэбы. Згадайма тут выбітную працу Каіва (Kojève), напісаную ў 1945 г., але толькі нядаўна надрукаваную. У ёй аўтар палымяна заклікае да стварэння «Лацінскай імперыі» і пастулюе патрэбу імперыі як альтэрнатывы дзяржаве-нацыі ды абстрактнаму універсалізму. Ён піша: *«Лібералізм абмыльна не бачыць ніякага палітычнага існавання па-за нацыяй. Інтэрнацыяналізм грашыць таму, што не можа ўбачыць нічога палітычна жыццяздольнага па-за чалавецтвам. Усе яны былі зусім не здатныя выявіць прамежкавую палітычную рэчаіснасць імперыі, то бок звязаў або нават міжнародных задзіночанняў роднасных нацыяў, якія сёння і ёсць палітычнай рэальнасцю»*[28].

Дзеля таго каб стварыць сябе, Еўропа вымагае лучнасці палітычных рашэнняў. Аднак гэтую лучнасць немагчыма збудаваць на нацыянальнай якабінскай мадэлі, калі, вядома, не мець на мэце знішчэнне багацця ды разнастайнасці ўсіх еўрапейскіх кампанентаў. Гэтаксама яна не будзе вынікам эканамічнай звышнацыі, пра якую мрояць брусельскія тэхнакраты. Еўропа можа стварыць сябе толькі ў выглядзе федэральнай мадэлі, але гэткай мадэлі, якая выступае рухавіком ідэі, праекту, прынцыпу, то бок, у выніку – імперскай мадэлі. Гэткай мадэль зробіць магчымым развязанне праблемаў рэгіянальных культураў, этнічных мяншыняў ды мясцовых аўтаноміяў, што не знаходзяць праўдзівага развязання ў асадах дзяржавы-нацыі. Таксама яна дазволіць пераасэнсаваць праблему дачыненняў паміж грамадзянствам і нацыянальнасцю ў святле пэўных праблемаў, што паўсталі поруч з сучаснай іміграцыяй. Яна дазволіць зразумець адроджаную небяспеку

этналінгвістычнага ірэдэнтызму[29] і якабінскага расізму. Урэшце, праз наданне важнай ролі ідэі *аўтаноміі* яна знойдзе месца для паспалітых дэмакратычных працэдураў і беспасрэднай дэмакратыі. Імперскі прынцып зверху, беспасрэдная дэмакратыя знізу – гэта і будзе аднаўленнем даўняй традыцыі!

Сёння шмат гавораць пра новы ўсясветны парадак, і нейкі парадак, пэўна, патрэбны. Але ж пад якім сцягам ён увасобіцца? Пад штандарам чалавека-машыны, «кампутаравага чалавека» або пад сцягам разнастайнай арганізацыі жывых народаў? Ці будзе зямля звездзеная да нечага гамагеннага праз тэндэнцыю дэкультурацыі і дэперсаналізацыі, бадай, найбольш цынічны ды крывадушны вектарам якой – амерыканскі імперыялізм? Ці людзі знойдуць сродкі для канечнага супраціву ў сваіх вераннях, традыцыях ды спосабах разумення свету? Гэтае пытанне, што паўстала на пачатку новага тысячагоддзя, папраўдзе вырашальнае.

Той, хто кажа федэрацыя, кажа і пра федэральны прынцып. Той, хто кажа імперыя, гаворыць і пра імперскі прынцып. Сёння, відаць, ідэя не з’явіцца з ніадкуль. Тым часам, яна запісаная ў гісторыі. Гэта ідэя, якая яшчэ мае знайсці сваю форму. Але яна мае мінуўшчыну і будучыню. Яна таксама ёсць спосабам высвятлення вытокаў. У часе Стогадовай вайны дэвізам Луі д’Эстувіля (Louis d’Estouteville’s) былі словы: «*Там, дзе ёсць гонар, там, дзе ёсць вернасць, – знаходзіцца мая краіна*». У нас ёсць свая нацыянальнасць, і мы ёю ганарымся. Але таксама можна быць грамадзянамі ідэі ў імперскай традыцыі. Гэта тое, што цвердзіць Эвола: «*Толькі ідэя мусіць прадстаўляць краіну <...> Злучаць або падзяляць нас мае не факт належнасці да адной глебы, камунікавання на адной мове або адна кроў, але факт падтрымкі або непадтрымкі адной ідэі*»[30]. Гэта не значыць, што нашыя карані неістотныя. Наадварот, яны падставовыя. Але гэта значыць тое, што ўсё павінна разглядацца ў перспектыве. На гэтым палягае суцэльнае адрозненне паміж паходжаннем як *прынцыпам* і паходжаннем як чыстай суб’ектыўнасцю. Толькі паходжанне, зразуметае як прынцып, робіць магчымай абарону справы народаў, усіх народаў, ды дазваляе зразумець, што зусім не пагражаючы чыёйсьці ўласнай ідэнтычнасці, ідэнтычнасць іншых сапраўды мае ролю, якая засцерагае адпаведную ідэнтычнасць ад глабальнай сістэмы, што намагаецца іх знішчыць. Вядома, патрэбна сцвердзіць вяшэнства ідэі, што захоўвае разнастайнасць на карысць усіх. Патрэбна спрыяць каштоўнасці імперскага прынцыпу.

[1] Інвестытура (ад лац. *investio* ‘надзяляю’) – у сярэднявечнай Еўропе юрыдычны акт уводзінаў васала ў валоданне феодам. Інвестытура духоўных асобаў улучала таксама зацвярджэнне біскупа, абата ў духоўным сане (царкоўная інвестытура). У XI – XII стст. за права інвестытуры ішло змаганне паміж імператарамі «Святой Рымскай імперыі» (якія з часу Атона I ажыццяўлялі прызначэнне і зацвярджэнне біскупаў ды абатаў) і рымскімі папамі, якія прэтэндавалі на гэтае права. Вормскі канкардат 1122 г. усталяваў кампрамісны варыянт інвестытуры, што была падзеленая на свецкую і духоўную з адпаведным удзелам імператара ды папы або ягонага легата. (*Зацем рэд.*)

[2] Beaune C. Naissance de la nation France. Paris, 1985.

[3] Гэтай блытаніны, здаецца, не пазбег і Ёган Гейзінга, які шукае ў Сярэднявеччы вельмі

рання вытокі нацыяналізму (гл.: Гейзінга Ё. Нацыяналізм у сярэднявеччы // Беларускі гістарычны агляд. 1995. Т. II. Сш. 1. С. 49-64). Больш пераканаўчыя довады на карысць сучаснага (ад часу французскай рэвалюцыі) паходжання нацыі прапануе Рышард Радзік (гл.: Radzik R. Między zbiorowością etniczną a wspólnotą narodową: Białorusini na tle przemian narodowych w Europie Środkowo-Wschodniej XIX st. Lublin, 2000). Пра розныя падыходы да разумення істы нацыі гл. таксама: Уайт Ф. Што ёсць нацыянальнасць // Беларускі гістарычны агляд. 1994. Т. I. Сш. 1. С. 82-109. (*Зацем рэд.*)

[4] Лангедок (*langue d'oc* ад лац. *lingua occitana* 'аксітанская мова') – правансальская мова або паўднёвафранцузскі дыялект, мае ўласную літаратурную традыцыю прыкладна з X ст. Паўночнафранцузскі дыялект (*langue d'oïl*) з часам выціснуў правансальскі і пры каралі Францыску I стаў адзінай кніжнай, канцылярскай і спраўнай мовай. Сёння лангедок пашыраны ў паўднёвых дэпартаментых Францыі, збольшага як вусная вясковая гаворка. Колькасць носьбітаў (паводле звестак на 1972 г.) – каля 8 млн. чалавек. (*Зацем рэд.*)

[5] De Jouvenel B. Les débuts de l'État moderne. Une histoire des idées politiques au XIXe siècle. Paris, С. 92.

[6] Evola J. Révolte contre le monde moderne. Montréal, 1972. С. 121.

[7] Лац. 'сан, чын, годнасць'. (*Зацем рэд.*)

[8] Evola J. Les hommes au milieu des ruines. Paris, 1972. С. 141.

[9] Evola J. Essais Politiques. Pardès, 1988. С. 86.

[10] Folz R. Le Coronment Impérial de Charlemagne. Paris, 1964.

[11] Evola J. Essais Politique. С. 83

[12] Branger J. Histoire de l'empire des Habsburg 1273 – 1918. Paris, 1990.

[13] Rosanvallon P. Le Libéralisme Économique: Histoire de l'Idée de Marché. Paris, 1989. С. 124.

[14] Tocqueville A. L'Ancien Régime atla Révolution. Т. I. Paris, 1964. С. 65. (Першае выданне выйшла ў 1856 г.).

[15] Параўнайма Rosanvallon P. L'État en France, de 1789 à nos jours. Paris, 1990.

[16] Baechler J. Dépérissement de la Nation? // Commentaire. № 41. 1988. Printemps. С. 104.

[17] Dumont L. Essais sur l'individualisme. Paris, 1983. С. 20-21.

[18] Fourgeyrollas P. La nation, essor et déclin des sociétés modernes. Paris, 1987. С. 231.

[19] Паказальна, што А. дэ Бенуа не ўлучае ў спіс «праўдзівых» імперый г. зв. «Расійскую імперыю». Псеўдаімперская іста маскоўска-расійскай дзяржаўнасці добра выяўляецца пры яе кантрастыўным параўнанні з канкурэнтным праектам – канфедэрацыяй Вялікага Княства Літоўскага і Польскага каралеўства (Рэч Паспалітая). Паўстанне і фармаванне дзяржаўнага ўладкавання апошняй адбывалася на арганічных асновах: ад пачатку

літоўскага гаспадарства яно пашыралася не так праз заваёвы, як праз своеасаблівы грамадска-палітычны сінтэз, пры якім захоўвалася значная аўтаномія далучаных абшараў, тое ж самае адбывалася і пасля Люблінскай уніі (параўн. дзеянне Літоўскіх статутаў); палітычная сістэма РП часоў росквіту характарызувалася як унікальная нават для тагачаснай Еўропы форма спалучэння выбарнай манархіі і арыстакратыі; унутраная палітыка вызначалася значнай ступенню этнаканфесійнай талерацыі (якая, у т. л., спрыяла захаванню дахрысціянскай спадчыны). Маскоўская дзяржава мела зусім іншы вектар развіцця: беспадстаўнае ўжыванне гвалту пры пашырэнні тэрыторыі (да прыкладу, генацыд жыхароў Цвярскага княства, Наўгародскай рэспублікі, насельніцтва ВКЛ); усталяванне жорсткай цэнтралізаванай і дэспатычнай сістэмы ўлады (дзеянсць Івана Жалівага, у прыватнасці, стварэнне інстытуту апрычніны); пераслед і рэпрэсіі іншадумцаў ды іншаверцаў і г. д.

У кантэксце таго, як А. дэ Бенуа разглядае ідэю імперыі, можна сцвердзіць, што «Расійская імперыя» (гэтае азначэнне, уведзенае Пятром І ілюстравала яго прыхільнасць хутчэй не да даўняй еўрапейскай традыцыі, але да абсалютнай манархіі свецкага кшталту) была, у адрозненне ад РП, акурат не імперскім, а імперыялістычным утварэннем. Дарэчы, менавіта пад гэткую дэфініцыю трапляюць і погляды сучасных расійскіх «імперыялістаў», параўн., прыкладам, словы Аляксандра Дугіна: *«Місія расейцаў мела універсальны характар, і менавіта таму расійскі народ планамерна ішоў у гісторыі да стварэння Імперыі, межы якой пастаянна пашыраліся, ахопліваючы ўсё большы і большы кангламерат народаў, культураў, рэлігіяў, тэрыторыяў, рэгіёнаў. Лічыць гэты планамерны і яскрава выяўлены “экспансіянізм” расейцаў гістарычнай выпадковасцю абсурдна. Гэты “экспансіянізм” складае неад’емную частку гістарычнага быцця расійскага народа і шчыльна злучаны з якасцю яго цывілізацыйнай місіі».* (Зацем рэд.)

[20] Параўн.: Beyer J. Die Ständeideologien der Systemzeit und ihre Überwindung. Darmstadt, 1942.

[21] Evola J. Essais Politiques. С. 62.

[22] Evola J. Révolte contre le monde moderne. С. 124.

[23] У часе Веймарскай рэспублікі назіраўся сапраўдны бум публікацыяў, прысвечаных ідэі імперыі або «думанню пра Райх» (*Reichsgedanke*). Гл.: Was ist das Reich? Eine Aussprache unter Deutschen / Пад рэд. Büchner F. Oldenburg, 1932; Krüger H. Der Moderne Reichsgedanke // Die Tat. 1933. December. С. 703-715, працяг – Die Tat. 1934. January. С. 795-804; Schopen E. Geschichte der Reichsidee. У 8 т. Munich, 1936; Rohden P. R. Die Idee das Reiches in der Europäischen Geschichte. Oldenburg, 1943; Goedecke Paul. Der Reichsgedanke im Schriftum von 1919 bis 1935. Рэферат доктарскай дысертацыі. Marburg, 1951. Аўтары, якія займаліся гэтай тэмай, часта не пагаджаліся адносна значэння ідэі імперыі ды дачынення паміж сярэднявечным Германскім Райхам і рымскім *imperium*. Апалогія імперыі ў каталіцкіх колах часта выяўляла настальгію па сярэднявечнай хрысціянскай супольнасці да рэлігійных войнаў. Канцэпцыя Райху як «святога саюзу» або як «сакраментальнай рэальнасці» часта звязваецца з рамантызмам (Наваліс (Novalis), Адамам Мюлерам (Adam Müller)), а таксама з імем Канстантына Франца (Constantin Franz). У іншых аспектах ідэя «трэцяй імперыі» ўтрымлівае хіліястычныя ўяўленні канца сярэднявечча (параўн. абвяшчэнне Ёхімам Фіёрскім (Joachim of Fiore) Валадарства Духу).

З пратэстанцкага боку маем «тэалогіі Райху», адмыслова гл.: Gogarten F. Politische Ethik. Berlin, 1931; Stapel W. Der Christliche Staatsmann: Eine Theologie der Nationalismus. Hamburg, 1932 або Hielscher F. Das Reich. Berlin, 1931, але з іншай перспектывы. У Штапеля (Stapel) галоўная ідэя заключаецца ў тым, што нацыянальны Райх мае свой уласны «*nomos*» з відавочным поліэтычным характарам, але які санкцыянуе нямецкую гегемонію. Гл. ягоны адказ прыхільнікам каталіцкага Райху: Stapel W. Der Reichsgedanke zwischen den Konfessionen // Deutsches Volkstum. 1932. November 15. С. 909-916. Гэтая свецкая і строга нямецкая канцэпцыя імперыі нават яшчэ больш выразная ў Мёлера ван дэн Брука (Moeller van den Bruck). Настроены вельмі крытычна да Святой Рымскай імперыі, Мёлер вінаваціў Штаўфенаў (Staufen) у ашуканстве «італьянскім міражом» ды ў жаданні зноў ажывіць *imperium romanum* («перыферыю») замест спробы задзіночыць нямецкі народ («цэнтр»). На гэтым палягала ягоная дзіўная сімпатыя да гвельфаў ды перавага, якую ён аддаваў Нямецкаму Райху нямецкай нацыі (*Deutsches Reich deutscher Nation*) як процілегламу Святому рымскаму Райху (*Heiliges römisches Reich*).

Пасля 1933 г. абмеркаванні ідэі Райху (*Reichsidee*) было вынесенае па-за межы афіцыйных колаў. Паняцце імперыі для Карла Шміта (Carl Schmitt) было цэнтральным вобразам новага правага палітычнага парадку народаў, асацыяванага з паняццем «вялікага абшару» (*Grossraum*) – ідэя, якая была моцна скрытыкаваная прыхільнікамі чыста нямецкага і народніцкага (*völkisches*) разумення імперыі. Гэныя прыхільнікі бачылі ў Райху сілу, што арганізуе «жыццёвы абшар», угрунтаваны ў «біялагічную» субстанцыю германскіх народаў. Гэты аргумент быў ужыты Райнгардам Гёнам (Reinhard Höhn): Höhn R. Grossraumordnung und völkisches Rechtsdenken // Reich, Volksordnung, Lebensraum. 1943. С. 216-352. Гл. таксама: Ganzer K. R. Das Reich als europäische Ordnungsmacht. Hamburg, 1941 – 1942; Torsten O. Rîche: Eine Geschichtliche Studie ber die Entwicklung der Reichsidee. München – Berlin, 1943.

[24] Maurras C. Mes Idées Politiques. Albatros, 1983. С. 281.

[25] Maurras C. Enquête surla Monarchie 1900 – 1909. Першае выданне. Nlle Libr. Nationale, 1909. С. XIII.

[26] Maulnier T. Au-delà du Nationalisme. Paris, 1938.

[27] Параўнайма Weissmann K. Das Herz des Kontinents: Reichsgedanke und Mitteleuropa-Idee // Mut. 1987. January. С. 24-35.

[28] Kojève A. L'Empire Latin //La Règle du Jeu. 1990. May 1. С. 94.

[29] Адною з праяваў гэтага можна назваць пашыраныя сярод многіх «нацыянальна-свядомых» беларусаў эксклюзіўныя тэрытарыяльныя прэтэнзіі на Віленскі край улучна з г. Вільняй, у аснове якіх ляжыць ігнараванне складанай этнакультурнай гісторыі гэтай зямлі ды абсалютызацыя лінгвістычнага крытэрыя вызначэння нацыянальнасці (Зацем рэд.).

[30] Evola J. Les Hommes au Milieu des Ruines. С. 41.